

Huwelijksontwrichting en kerkelijke tucht¹

Ds. M. Golverdingen (1989)

Het huwelijk als verbond

De wijze Prediker zegt ons, dat er niets nieuws onder de zon is (Pred. 1:9). In het moderne denken wordt het huwelijk tussen man en vrouw beschouwd als een contract, dat óf met wederzijds goedvinden óf eenzijdig kan worden beëindigd. Dezelfde gedachte was al springlevend in de tijd dat de apostel Paulus zijn brieven aan de gemeente van Korinthe schreef en daarin uitvoerig op het huwelijk inging. In de Grieks-Romeinse wereld, waarin de apostel het Evangelie verkondigde, werd het huwelijk ook algemeen als een contract gezien, dat kon worden verbroken. Het onderhouden van seksuele contacten buiten het huwelijk beschouwde men in deze heidense samenleving voorts als de gewoonste zaak ter wereld. Daarbij werd aan de man heel wat meer toegestaan dan aan de vrouw. De opdracht voor de christen om zich onbesmet te bewaren van de wereld hield dan ook heel duidelijk een roeping in ten aanzien van het huwelijk (Jac. 1:27). De apostelen verrichtten hun ambtelijke werk in een samenleving die van de christelijke normen wellicht nog minder wilde weten dan de onze. Zij gingen in de verkondiging van het Woord ook ten aanzien van het huwelijk geheel in tegen het heersende levensbesef in de Romeinse wereld. Zij hebben op grond van de Schrift verkondigd, dat het monogame huwelijk een scheppingsinstelling is van de levende God. Het huwelijk kan en mag niet worden beschouwd als *een contract* dat aan een termijn gebonden kan zijn. Het huwelijk is een door God ingesteld *verbond*, dat voor het gehele leven wordt aangegaan tussen één man en één vrouw. Alleen de dood kan het huwelijk ontbinden. Paulus schrijft aan de gemeente van Korinthe: „Een vrouw is door de wet verbonden, zo lang en tijd haar man leeft, maar indien haar man ontslapen is, zo is zij vrij om te trouwen, dien zij

wil, alleenlijk in den Heere” (1 Kor. 7:39). Het huwelijk als verbond krijgt nog een bijzondere onderstreping, wanneer de apostel het huwelijksverbond gebruikt als een beeld van de verhouding tussen Christus en Zijn gemeente (Ef. 5:22).

We vatten nu deze Schriftgegevens samen. Wanneer man en vrouw in het openbaar ten overstaan van de overheid het ja-woord geven, dan sluiten zij voor Gods aangezicht een verbond met elkaar, dat zij in Zijn huis daarna laten bevestigen in de tegenwoordigheid van de gemeente des Heeren.

1. Het tot stand komen van het huwelijk

Het feit dat het huwelijk een verbond is voor het leven tussen man en vrouw is van fundamentele betekenis bij het beoordelen van allerlei tere, intieme zaken, die in het huwelijk tot fricties aanleiding kunnen geven. Is een huwelijk eerst een werkelijk huwelijk als de geslachts-gemeenschap heeft plaatsgehad of wordt het tot stand komen van het huwelijk bepaald door de sluiting van het huwelijksverbond? Door de eeuwen heen is over dit punt strijd gevoerd in Gods kerk. Zo beriepen velen zich in de Middeleeuwen op het Germaanse recht, dat pas over een huwelijk spreekt als de *'copula'*, de geslachtelijke eenwording heeft plaatsgehad. Daartegenover stonden de aanhangers van het Romeinse recht, die van mening waren dat *de consensus*, de wederzijdse instemming door middel van het ja-woord, beslissend moet worden geacht.

Vandaag laait deze zelfde strijd bij sommige echtscheidingskwesties in het midden van de gemeente nog hoog op. Het moge duidelijk zijn dat wij op grond van de Schrift van mening zijn dat het huwelijk tot stand komt door het geven van het ja-woord aan elkander. De verbondssluiting voor Gods aangezicht is beslissend voor de vraag of er sprake is van een huwelijk. „Hetgeen dan God samengevoegd heeft, scheidde de mens niet” (Matth.19:6). Dat woord van Christus blijft gelden, ook al zouden wij vanuit een diepe bewogenheid met schrijvend huwelijksleed gevoelsmatig een ander advies willen geven. Laten we niet vergeten dat ons gevoel bedrieglijk is. We moeten onze inzichten steeds weer toetsen aan de Schrift. Het huwelijk is onontbindbaar, tenzij... Dit tenzij vraagt in onze tijd van normvervaging en toeneming van het aantal echtscheidingen van de kerkenraden bijzondere aandacht.

2. Een ontkerstend denkklimaat

De jaren zestig en zeventig brachten in onze samenleving de doorbraak van het ontkerstende denken. We kunnen die doorbraak typeren met woorden als seksuele revolutie, studentenopstanden, abortusklinieken, anti-autoritaire opvoeding en dergelijke. De mens, die met God gebroken heeft, presenteerde zich openlijk. Het gezag van Gods Woord werd zonder meer verworpen, maar ook dat van kerk en traditie. Dergelijk gezag beschouwde men in zijn blindheid als bevoogding en betutteling van de autonome mens. De autonome mens wil alleen *zichzelf tot norm* zijn. De breuk met God, in het paradijs geslagen, wordt sedert de jaren zestig openlijk en massaal beleden.

3. De nieuwe echtscheidingswet

Dit autonome denken is meer en meer uitgangspunt geworden voor wetgeving en beleid. Zo kwam er in 1971 ook een nieuwe echtscheidingswet. Deze wet kent maar één ontbindingsgrond voor het huwelijk, namelijk de zogenaamde *duurzame ontwrichting*. Een herstel van een normale goede verhouding binnen het huwelijk kan bij duurzame ontwrichting niet meer worden verwacht.

Essentieel voor de nieuwe wetgeving is allereerst, dat de rechter de bevoegdheid heeft in beginsel elk huwelijk dat duurzaam ontwricht is, te ontbinden, indien beide echtgenoten dat vragen of *één van de echtelieden* dat verzoekt. Er zijn twee procedures mogelijk, namelijk het vorderen van ofwel *scheiding van tafel en bed* ofwel van *echtscheiding*. Wijst de rechter de vordering toe, dan is er in beide gevallen sprake van een eindvonnis.

Wel is het van groot belang zich goed te realiseren dat bij echtscheiding de ontbinding van het huwelijk niet tot stand komt door het vonnis van de rechtbank als zodanig. De eisende partij moet zelf dit vonnis laten inschrijven in de registers van de burgerlijke stand. Door dit *persoonlijke initiatief* wordt de echtscheiding een feit. De verantwoordelijkheid voor de scheiding ligt niet bij de rechter, maar bij de betrokkene.

In het leven van alle dag wordt de scheiding van tafel en bed vaak verward met de zogenaamde *voorlopige voorzieningen*, die de rechter op verzoek van één van de partijen kan treffen. Hij stelt dan een aantal ordemaatregelen voor, die gelden voor de duur van de echtschei-

dingsprocedure. Zo wordt er bepaald wie de kinderen verzorgt, wie de echtelijke woning bewoont, hoeveel alimentatie er verschuldigd is, etc.

3.1. *Scheiding van tafel en bed*

Bij de *scheiding van tafel en bed* leven de echtgenoten feitelijk gescheiden van elkaar. Het huwelijk wordt echter formeel niet ontbonden. Wel vindt er ontbinding plaats van de gemeenschap van goederen. De ouderlijke macht over de kinderen blijft bestaan, al moet de rechter uitspreken wie van de beide ouders tot de uitoefening daarvan gerechtigd is. Bij de burgerlijke stand staan man en vrouw nog als gehuwd ingeschreven.

Eeuwenlang had de scheiding van tafel en bed de functie van uitlaatklep bij grote spanningen. Zo merkt de Voetiaan Johannes á Marck in de zeventiende eeuw in een dogmatisch handboek op, dat „soms tijds eene Scheidinge van Bedde Taafel en Wooninge om swaare huistwisten en andere reedenen tot verwijdinge van meer kwaat kan plaats hebben / en door de Ooverheit naa ondersoek van saaken kan worden bevestigt”.²

Deze ontladingsfunctie is echter in het thans geldende recht voor een deel verloren gegaan. Wel is het bepaald niet zo, dat een scheiding van tafel en bed na een periode van drie jaar automatisch zou leiden tot echtscheiding, zoals wel eens wordt gedacht. Doch na de termijn van drie jaar kán een van de partijen het initiatief nemen tot het indienen van een verzoek tot ontbinding van het huwelijk. In de praktijk wordt een dergelijk *eenzijdig verzoek* door de rechter altijd ingewilligd als er geen tekenen van verzoening zijn.

Ten overvloede wijs ik erop, dat de ontbinding van het huwelijk dan dus ook wordt uitgesproken als de gedaagde partij géén echtscheiding wil. Hetzij omdat men van mening is dat de eisende partij zelf de meeste schuld heeft aan de ontwrichting van het huwelijk, hetzij omdat men op bijbelse gronden het huwelijk als onontbindbaar beschouwt! De rechter constateert dan dat men in de praktijk een lange tijd gescheiden heeft geleefd. Dat is voldoende voor het vaststellen van duurzame ontwrichting en het op grond daarvan uitspreken van de ontbinding van het huwelijk.

3.2. *Pastoraat bij scheiding van tafel en bed*

Gelet op dit ervaringsgegeven zal men zo zorgvuldig mogelijk moeten afwegen tussen echtscheiding en scheiding van tafel en bed. De laatstgenoemde vorm van scheiding kan immers ook van rechtswege worden beëindigd door verzoening. De Generale Synode van 1986 sprak dan ook uit dat „in daarvoor geëigende situaties” de scheiding van tafel en bed duidelijk de voorkeur blijft behouden.

Wel moet hierbij aangetekend worden dat een kerkenraad in de genoemde periode van drie jaar *zich pastorale inspanning* zal moeten getroosten om een verzoening tussen de echtgenoten tot stand te brengen. Ook na die periode blijft extra pastorale aandacht nodig, opdat man en vrouw beiden blijvend de eis der Schrift zullen verstaan om het huwelijk in deze bijzondere situatie niet door een eenzijdig verzoek tot ontbinding te verbreken. Scheiding van tafel en bed betekent immers *niet meer*, zoals vroeger het geval was, dat het huwelijk altijd blijft voortbestaan, ook al wonen man en vrouw niet meer bij elkaar. Als één partij na de periode van drie jaar toch een verzoek tot ontbinding van het huwelijk aanhangig maakt bij de rechtbank, wordt dat verzoek, zoals we zagen, op grond van de huidige wetgeving altijd ingewilligd.³

4. *De opdracht van de kerk: een zelfstandig onderzoek*

Nu de overheid de bijbelse normen in de huwelijkswetgeving niet meer laat doorklinken - elk huwelijk is immers volgens de wetgever in beginsel ontbindbaar - rust op de kerk des Heeren de opdracht om zich steeds *een zelfstandig oordeel* te vormen op grond van de Schrift over het al of niet toegestaan zijn van een echtscheiding, door middel van een geheel *eigen onderzoek*. De kerkenraad heeft immers geen enkel houvast meer aan de uitspraak van de rechter over de vraag wie nu de werkelijk schuldige partij is. Dit heeft ertoe geleid dat er tot twee maal toe bezinning heeft plaatsgevonden op een Generale Synode van de gemeenten op de vragen rond echtscheiding, tuchttoefening, huwelijksbevestiging na echtscheiding en de behandeling van doopliden waarvan de ouders gescheiden zijn.

De betreffende rapporten, die geen volledigheid beogen, zijn te vinden in de Acta van 1977 en 1986. Bij deze synodale bezinning heeft

men steeds de Schriftgegevens als uitgangspunt genomen voor een verantwoorde benadering van de problematiek. Wil er sprake zijn van verantwoord handelen bij tuchtzaken door een kerkenraad rond echtscheidingskwesties, dan moet men tijdens het onderzoek van een zaak en het daarop volgende beraad de hoofdlijn van deze synodale adviezen nauwkeurig in het oog houden. Alleen langs deze weg kan men op verantwoorde wijze komen tot de noodzakelijke kerkrechtelijke beslissing.

4.1. Een zorgvuldige werkwijze

Het is opvallend dat het eerste advies van de Synode in het rapport van 1977 beklemtoont, dat de kerkenraad zeer zorgvuldig te werk moet gaan bij de behandeling van echtscheidingszaken. Men moet ervoor waken om voorshands beslissingen te nemen waarop men later als kerkenraad misschien zal moeten terugkomen. Letterlijk zegt het rapport: „Hier geldt dan het oude kerkrechtelijke gezegde, dat men in deze gevallen beter te langzaam kan handelen dan te snel”.⁴

Het is in bijbels licht vanzelfsprekend, dat ambtsdragers er *altijd* op gericht moeten zijn om te komen tot *verzoening* van de partijen, ook als er heel duidelijk sprake is van overspel. Nergens in de Schrift valt te lezen dat een huwelijk na overspel beëindigd *moet* worden. „Die zijn overtredingen bekent en laat, zal barmhartigheid verkrijgen” (Spr. 28:13). Dat maakt de Heere ook waar in huwelijken die ontwricht zijn. Met Gods hulp moet getracht worden zo ver te komen dat de echtgenoten elkander vergeven en weer van harte aanvaarden. De vermaning daartoe is fundamenteel voor de oefening van de christelijke tucht in de ruime zin van het woord.

Als echter alle pogingen falen en een echtscheiding onafwendbaar blijkt, moet de kerkenraad overgaan tot het instellen van een onderzoek om tot een oordeelsvorming te kunnen komen in de zaak. *Bijzondere zorgvuldigheid is vereist*. De echtscheidingsproblematiek maakt immers allerlei diep verankerde gevoelens los in de kern van de persoonlijkheid. Dat geldt niet alleen voor de betrokken echtgenoten, maar ook voor hun familieleden zodra de zaak enige ruchtbaarheid krijgt. Het geldt eveneens voor een gedeelte van de kerkelijke gemeente, dat vaak op emotionele gronden partij gaat kiezen.

Het komt nogal eens voor dat familieleden proberen invloed uit te oefenen op een ambtsdrager die zij kennen, ten gunste van een van de partijen. Anderen pogen de mond van een ambtsdrager op een slim-

me of ruwe wijze open te breken om iets te weten te komen over het oordeel van de kerkenraad, terwijl het onderzoek nog gaande is. Men kan dit soort pogingen gevoelsmatig nog wel begrijpen, maar men hoede zich als ambtsdrager voor dergelijke strikken en valkuilen. Iedere ambtsdrager heeft *het ambtsgeheim* ook ontvangen om dit soort vragen vriendelijk maar zeer beslist af te wijzen!

Deze dingen luisteren heel nauw. Als een kerkenraad onvoldoende zorgvuldigheid en objectiviteit in acht neemt, kan hij aanleiding geven dat de naam des Heeren wordt gelasterd. Ook wordt het vertrouwen in de kerkenraad door onzorgvuldigheid en een zekere partijdigheid ten zeerste geschaad. Daarom richt het synodale advies onze aandacht allereerst op de door de kerkenraden te betrachten zorgvuldigheid.

4.2. Aandachtspunten bij onderzoek en oordeelsvorming

In dit verband wil ik aandacht vragen voor een achttal punten, die bij de behandeling van echtscheidingskwesties op kerkelijke vergaderingen van belang kunnen zijn.

4.2.1. Eenvoudige afhouding van het Heilig Avondmaal

Zodra duidelijk is dat een scheiding onafwendbaar is en de breuk min of meer publiek is, moet de kerkenraad overgaan tot de zogenaamde eenvoudige afhouding van het Heilig Avondmaal. De eenvoudige afhouding van de Verbondsdis is geen tuchtmaatregel in de eigenlijke zin van het woord.

De oorzaak van de problemen is immers nog niet vastgesteld. De getroffen maatregel beoogt alleen het heilig houden van het sacrament en het voorkomen van het geven van ergernis in het midden van de gemeente. De eenvoudige afhouding behoeft niet te worden toegepast wanneer een zaak direct duidelijk is. Dan kan de kerkenraad beginnen met de toepassing van de kerkelijke vermaning, die ook wel stille censuur genoemd wordt.

Gaat het echter, zoals in de meeste gevallen, om een gecompliceerde kwestie, dan klemt enerzijds de eis van het heilig houden van het sacrament en heeft de kerkenraad anderzijds tijd nodig om in alle rust een onderzoek in te stellen en zich te bezinnen op de vraag of de tucht al of niet moet worden toegepast. De eenvoudige afhouding maakt beide mogelijk.

4.2.2. De commissie van onderzoek

De kerkenraad laat een *onderzoek* instellen door een commissie van twee of drie broeders, die zorg draagt voor een zo zorgvuldig mogelijke weergave van de feiten, eventuele tegenstrijdige verklaringen inbegrepen.

Bij het onderzoek dient *hoor en wederhoor* op evenwichtige wijze te worden toegepast. Het is altijd nodig dat men de aan de kerkenraad te rapporteren feiten bij de betrokken echtgenoten heeft geverifieerd, bijvoorbeeld door inzage te geven in het *concept van het feitenrelaas*. Wanneer beide partijen reeds een advocaat hebben ingeschakeld, is het uiterst zinvol om met het oog op de verificatie van de gegevens óók kennis te nemen van de door de betrokken juristen namens de echtgenoten gewisselde stukken, omdat daarin de belangrijkste feiten zijn vastgelegd. Bij onderzoek ten dienste van kerkelijke rechtspraak zijn welwillendheid in benadering, objectiviteit ten aanzien van personen en feiten en uiterste nauwgezetheid vereist. De aan de kerkenraad te rapporteren zaken moeten onomstotelijk vaststaan en achteraf niet door een betrokkene als onjuist kunnen worden aangevochten.

Als het overzicht van de feiten gereed is, de opmerkingen van de echtgenoten zijn verwerkt en de juistheid van het geheel is vastgesteld, wacht de commissie een tweede taak. Er vindt nu een eerste, *voorlopig beraad* plaats over de vraag of er sprake is van tuchtwaardige handelingen. De commissie betreft de door onze Generale Synode gegeven adviezen uiteraard nadrukkelijk bij deze *voorlopige beoordeling*. Het een en ander mondt uit in een met redenen omkleed voorstel aan de gehele kerkenraad.

4.2.3. De vorming van een oordeel

Op de betreffende kerkenraadsvergadering wordt in alle rust eerst het feitenrelaas besproken. Vervolgens wordt het voorstel van de commissie van alle zijden gezien en zo nodig bijgesteld of gewijzigd. Tenslotte komt de kerkenraad tot de kerkrechtelijke beslissing in de betreffende zaak.

Het is een goed gebruik dat *de preses* er van tevoren bij alle kerkenraadsleden op aandringt om goede kennis te nemen van een bondige bespreking van de echtscheidingsproblematiek, zoals die bijvoorbeeld door Ds. K. de Gier gegeven wordt in zijn 'Toelichting op de Dordtse Kerkorde', bij de bespreking van artikel 70 van de kerkorde.

Dit voorkomt veel onnodige discussie in de vergadering waarin de beslissing moet worden genomen. Kerkelijke rechtspraak kan alleen verantwoord geschieden op grond van kennis van zaken.

4.2.4. De bijzondere waarde van het oordeel van de ouderlingen

Als een kerkenraad geen smalle en brede raad kent, draagt de preses er bijzonder zorg voor dat eerst en vooral *de mening van de ouderlingen*, die door Christus Jezus in het regeerambt zijn gesteld, wordt gehoord en gevormd. Pas na de bespreking door de ouderlingen wordt het oordeel van de diakenen als hulpouderlingen gevraagd. Het is overbodig om op te merken dat de diakenen geroepen zijn om bijzondere waarde te hechten aan het oordeel van de ouderlingen in tuchtzaken.

4.2.5. Het inschakelen van de consulent

Het is vanzelfsprekend dat een vacante gemeente tijdig de hulp inroept van *de consulent*.

4.2.6. Geen rechter in eigen zaak

Bijzondere voorzichtigheid is vereist wanneer *familieleden of goede vrienden en kennissen* van het echtpaar in de kerkenraad zitting hebben. Zij kunnen in geen geval betrokken worden bij het onderzoek. Als het om directe familieleden en goede vrienden gaat, zou ik met klem adviseren hen te verzoeken zich tijdens de bespreking van het feitenrelaas en het uitgebrachte advies van de commissie uit de vergadering te verwijderen. Maar zelfs bij familieleden in tweede of derde graad (oom, neef) dient dat nog te worden overwogen. Het bloed kruipt ook tijdens kerkenraadsvergadering zo gemakkelijk waar het niet gaan kan. Niemand kan rechter zijn in eigen zaak!

4.2.7. Zorgvuldige notulering en berichtgeving

Een zeer zorgvuldige notulering van de gronden waarop de kerkenraadsbeslissing berust is, zoals altijd, noodzakelijk. Ook de *schriftelijke berichtgeving* van de besluitvorming door de kerkenraad aan de betrokkenen, dient zakelijk juist en altijd pastoraal verantwoord te zijn. Elke kerkenraad moet erop toezien, dat er in zijn naam geen ijs-

koude, zakelijke brieven worden verzonden. Dergelijke brieven geven een kerkenraad een brevet van pastoraal onvermogen en zijn tot oneer van de gemeente des Heeren.

4.2.8. De taak van de diakenen

Het diaconaat moet voluit blijven functioneren, ook ten aanzien van de schuldige partij(en). Het komt nogal eens voor, dat een man of vrouw door de echtscheidingskwestie in financiële moeilijkheden komt. De aanleiding is duidelijk. Als gevolg daarvan hebben diakenen soms grote moeite met hun diaconale taak. Tegen deze verkeerde houding moet elke diaken biddend strijden. De kerk des Heeren treft niemand in de maag. Elke ambtsdrager wordt geroepen om in alle ootmoed naast elke zondaar te staan. Dat geldt ook voor een diaken. Hij wordt geroepen om door ambtelijk weldoen in wijsheid kolen vuurs op het hoofd van betrokkenen te hopen (Spr. 25:21,22).

5. Bijbelse echtscheidingsgronden

We zagen reeds dat het huwelijk naar de Schrift een verbond tussen man en vrouw is voor het gehele leven. Echtscheiding verdraagt zich niet met het wezen van het huwelijk. Bij huwelijksproblemen moet de ambtelijke zorg zich *toespitsen* op de beantwoording van de vraag hoe man en vrouw elkaar weer in liefde zullen kunnen *aanvaarden*. Die vraag staat centraal en niet de afweging of de gehuwden nu wel of niet uit elkaar mogen gaan. Toch kan er sprake zijn van een zodanige verwording door de macht der zonde, dat van een verder samenleven van de echtgenoten moet worden afgezien. Het huwelijk is onontbindbaar, tenzij... In bijbels licht bezien, zijn er twee echtscheidingsgronden.

5.1. Buitenechtelijk geslachtsverkeer

De Heere Jezus spreekt daarover onder meer in Mattheüs 5 vers 32 en 19 vers 9: „Maar Ik zeg u, dat zo wie zijn vrouw verlaten zal, anders dan uit oorzaak van hoererij, die maakt dat zij overspel doet; en zo wie de verlatene zal trouwen, die doet overspel” (5:32). „Maar Ik zeg u, dat zo wie zijn vrouw verlaat, anders dan om hoererij, en een andere trouwt, die doet overspel, en die de verlatene trouwt, doet ook overspel” (19:9).

Christus spreekt hier duidelijk uit dat 'porneia', buitenechtelijk geslachtsverkeer, een reden is voor het toestaan van echtscheiding. De onschuldige partij mag scheiden, maar dat is overigens geen strikte eis. Vanzelfsprekend geldt wat hier van de vrouw gezegd wordt ook voor de man. Het rapport van de Generale Synode van 1977 merkt hierbij zeer terecht op, dat er echtbreuk wordt gepleegd door elke seksuele handeling buiten het huwelijk.⁵ Het gaat om de strekking van de woorden van Christus. Die strekking is, dat in het huwelijk nooit een derde in het spel mag komen. Daarom is het hebben van een homoseksuele, lesbische of pedofiele relatie een bijbelse echtscheidingsgrond. Het zal eveneens duidelijk zijn, dat dit bij incest het geval is.

5.1.1. De overspelige verhouding (affectieve relatie)

Bijzondere aandacht vraagt de zogenaamde affectieve relatie. Het woord affectief betekent genegenheid, gunst, ingenomenheid of liefde. In de door ons gebruikte uitdrukking is de betekenis: liefde in een overspelige zin. Het gaat bij deze affectieve relatie *niet* om gewone vriendschappelijke contacten met derden, die door ieder ander positief worden uitgelegd, maar door een zeer jaloerse echtgenoot of echtgenote ten onrechte worden opgevat als een bewijs van ontrouw van de andere partij in het huwelijk. De door ons bedoelde *overspelige verhouding blijkt altijd uit contacten van zeer bedenkelijke aard*. Men loopt nu eenmaal als gereformeerd man niet gearmd met de vrouw van een ander in de bossen van de Veluwe. En een gehuwde vrouw kan nu eenmaal in het licht van het Woord niet met een vreemde man gaan winkelen of dineren in het centrum van een stad-opafstand en daarbij met hem omgaan als een verliefd meisje.

Uiteraard moet de waarneming van één zo'n bedenkelijk contact altijd aanleiding zijn tot een hartelijk christelijk vermaan, zoals bedoeld wordt in Mattheüs 18 vers 15 tot 17. Weigert men ondanks herhaald waarschuwen zo'n relatie te verbreken, dan zal de zaak ter kennis van de kerkenraad moeten worden gebracht. De ouderlingen zullen met Gods hulp, in de weg van vermaning en advies, alles doen om de betrokkenen te brengen tot berouw, tot het verbreken van de zondige verhouding en tot het herstel van het wederzijds vertrouwen-in-liefde binnen het betreffende huwelijk.

Blijft de persoon in kwestie echter weigeren om de zondige relatie te verbreken, dan kan dat leiden tot een vordering tot echtscheiding

door de andere partij, die wijst op de voortdurende ontrouw van betrokkene. De kerkenraad zal na onderzoek niet anders kunnen vaststellen, dan dat een dergelijke affectieve relatie, die onomstotelijk bewezen is, een vorm van echtbreuk is. En echtbreuk is in het licht van de Schrift een aanvaardbare reden tot echtscheiding. Men kan als kerkenraad in zo'n geval niet stellen, met een beroep op een zin uit het rapport van de Generale Synode van 1977, dat het buitenechtelijk geslachtsverkeer bij een dergelijke affectieve relatie niet is bewezen en dat er daarom geen sprake van echtbreuk zou zijn. Dan doen we immers afbreuk aan de diepe zin van de woorden van Christus en aan de geest van het genoemde rapport, dat slechts algemene richtlijnen geven wil en geen volledigheid beoogt.

Geslachtsgemeenschap buiten het huwelijk is in dergelijke gevallen meestal niet als zodanig bewijsbaar, maar de *reeks dubieuze ontmoetingen* spreekt duidelijke taal. In Schotse presbyteriaanse kring zegt men dan bijzonder bondig, dat er sprake is van 'circumstantial evidence': de omstandigheden tonen helder aan dat er sprake is van echtbreuk. Prof. J. Douma zegt dan terecht in zijn boek 'Echtscheiding', waarvan de recente derde druk een kritische kennisneming zeker waard is, dat in zulke gevallen de *billijkheid* gebiedt van overspel te spreken.⁶

5.2. Redenen van godsdienstige aard (*religionis causa*)

Een tweede bijbelse echtscheidingsgrond vinden we in 1 Korinthe 7 vers 15: „Maar indien de ongelovige scheidt, dat hij scheidt: de broeder of de zuster wordt in zodanige gevallen niet dienstbaar gemaakt, maar God heeft ons tot vrede geroepen.”

De kanttekening van de Statenbijbel bij deze tekst is heel duidelijk. Het gaat om haat vanwege het geloof. Deze haat gaat zo ver, dat de ongelovige partij de gelovige verlaat. In Korinthe kwam het vrij vaak voor dat van een echtpaar de man of vrouw overging tot het christelijk geloof. De andere echtgenoot bleef heiden. Soms liet deze uit haat tegen de ware religie dan de echtgenoot die tot geloof gekomen was, in de steek. Een Schriftgetrouw hedendaags exegeet als de vrijgemaakte hoogleraar Dr. J. van Bruggen komt vandaag nog tot dezelfde conclusie als in de kanttekening is verwoord. Hij schrijft in een studie over 1 Korinthe 7: „We moeten hier denken aan de gevallen waarin een ongelovige *weigert* om een huwelijk met een christen voort te zetten: de gelovige wordt voor de keus gesteld om het *geloof*

de deur uit te zetten of *zelf* de deur uit te gaan... Christenen verlaten hun echtgenoten niet, maar zullen het soms wel te dragen krijgen, dat deze *hen* verlaten”.⁷

Ook hier geldt dat we moeten letten op de *strekking* van de aangehaalde tekst. Douma merkt in het reeds genoemde boek van zijn hand zeer terecht op, dat dit Schriftwoord ook geldt voor een man die zich bij de Jehovagetuigen aansluit en vervolgens niet ophoudt om vrouw en kinderen met sektarische gevoelens te indoctrineren.⁸ Als deze man na een periode van hevige conflicten over de bijbelse leer, de Schrift en de christelijke opvoeding zijn vrouw verlaat, is er sprake van een duidelijke parallel met 1 Korinthe 7 vers 15. Als iemand voortdurend voor de keus wordt geplaatst tussen God en de eigen man of vrouw, kan dat de verwoesting en ontbinding van het huwelijk ten gevolge hebben.

5.2.1. De Westminster Confessie en kwaadwillige verlating

Het is uiteraard van veel belang hoe men in *de gereformeerde traditie* het begrip 'kwaadwillige verlating' heeft uitgelegd. We erkennen naast Gods Woord geen enkele autoriteit, zo belijden we met de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Dat wil niet zeggen dat kennisneming van de uitleg die oude theologen aan 1 Korinthe 7 vers 15 hebben gegeven, zonder belang zou zijn. We begeren ook te staan in de gemeenschap van de kerk der eeuwen.

Daarbij is het opvallend dat de kwestie van de kwaadwillige verlating ook een plaats heeft ontvangen in een voluit gereformeerd belijdenisgeschrift, namelijk de Westminster Confessie (1647). Artikel 24 van dit belijdenisgeschrift handelt over 'Het huwelijk en de echtscheiding'. In paragraaf 6 van dit artikel wordt beleden: „Hoewel de verdorvenheid van de mens zo groot is, dat hij geneigd is om naar argumenten te zoeken om op onrechtmatige wijze te scheiden degenen die God in het huwelijk samengevoegd heeft, toch is er geen voldoende reden om de band van het huwelijk te verbreken *dan bij overspel of zulke moedwillige verlating die op geen enkele manier door de kerk of door de burgerlijke overheid geheeld kan worden*. Daarbij moet een publieke en ordelijke procedure in acht genomen worden, en de betreffende personen dienen niet aan eigen wil en vrijheid van handelen in eigen zaak te worden overgelaten”.⁹ Als Schriftbewijs noemt de Westminster Confessie Mattheüs 19 vers 8 en 9, 1 Korinthe 7 vers 15 en Mattheüs 19 vers 6.

5.2.2. Beza en Voetius over 1 Korinthe 7 vers 15

In de uitspraak van de belijdenis van Westminster wordt al duidelijk dat ons gereformeerde voorgeslacht het begrip kwaadwillige verlating, dat in verband wordt gebracht met 1 Korinthe 7 vers 15, in het algemeen ruim heeft geïnterpreteerd. Dat geldt bijvoorbeeld voor belangrijke gereformeerde theologen als Calvijn, Beza, Amesius, W. á Brakel en Van Maastricht. Bij een man als *Beza* (1519-1605) hebben gevallen van kwaadwillige verlating waarbij haat tegen de godsdienst niet het hoofdmotief is, altijd nog met de ware religie te maken. Een man die zijn vrouw verlaat en zich in een ander land vestigt, kan immers met een ongelovige gelijk worden gesteld. Hij onttrekt zichzelf aan elk ambtelijk opzicht en aan de gemeenschap der kerk. Daarmede is hij een verlater van de religie en van zijn vrouw geworden. Hij schendt op duidelijke wijze Gods gebod ten aanzien van het huwelijk. Daarom kan hij zijn plaats in de gemeente van Christus niet behouden. Hij is ten volle tuchtwaardig en zal uiteindelijk van de gemeente des Heeren moeten worden afgesneden.

Voetius (1589-1676) gaat nog iets verder, omdat hij in de tekst uit 1 Korinthe 7 een bepaald geval ziet, dat op andere gevallen *naar analogie* kan worden toegepast. Deze redenering *op grond van het overeenkomstige* leidt hem tot de volgende benadering, die Prof. Douma als volgt samenvat: Als een (ten onrechte) verlatene wegens de religie ontslagen is van de huwelijksband, dan geldt dat naar analogie voor elke verlatene wegens welke andere reden hij of zij dan ook (ten onrechte) verlaten mag zijn.¹⁰ Als dit niet waar zou zijn, aldus *Voetius*, ontstaat er immers een *absurde consequentie*. Dan zou een kwaadwillige man of vrouw, die de andere partij in de steek laat, deze partij willekeurig en levenslang de staat van weduwe of weduwnaar kunnen opleggen en zo haar of hem van het gebruik en de vruchten van het huwelijk hebben kunnen beroven. Zo'n persoon zou dan naar eigen believen kunnen scheiden wat God bijeen had gebracht. Het is duidelijk dat de benadering van *Voetius* harmonieert met de aangehaalde uitspraak van de Westminster Confessie. Als de kwaadwillige verlating op geen enkele manier meer door de kerk of de overheid kan worden geheeld, is er sprake van een geoorloofde echtscheidingsgrond.

5.2.3. De uitleg van á Marck

Toch was er onder de gereformeerde theologen in het verleden ook een kleine minderheid die kwaadwillige verlating in ruime zin als echtscheidingsgrond heeft afgewezen. Deze minderheid werd gevormd door Ursinus en de Voetiaan à Marck.

Joh. à Marck (1656-1731) verzet zich duidelijk tegen de algemene aanvaarding in zijn tijd van kwaadwillige verlating als echtscheidingsgrond, zoals Voetius die had aangegeven: „En dat eindelijk ook de Kwaadwillige Verlaatinge van de eene Echtgenoot aan de andere geene genoegsaame reeden van Echtscheidinge en Nieu Houwelijk geeft / gelijk men dat eevenwel doorgaans stelt en met toestemminge van de Ooverheijt doet / uit kracht van de plaatse 1 Cor. VII:15”.¹¹

De Leidse hoogleraar was van mening dat deze tekst moet worden gezien als een door Paulus gegeven uitzondering op de regel van Christus. Zoals bij elke uitzondering het geval is, dient ook deze uitzondering strikt naar de letter te worden gelezen. Men mag daaruit, gelet op de andere uitspraken van de Schrift over huwelijk en echtscheiding, niet de conclusie trekken dat echtscheiding om een andere reden dan haat-tegen-het-Evangelie geoorloofd zou zijn.

Het is duidelijk dat er onder de oude gereformeerde theologen geen algehele overeenstemming over de betekenis van 1 Korinthe 7 vers 15 bestond.

6. Enkele opmerkingen bij het rapport van de Synode van 1977

6.1. De gemaakte keuze bij de uitleg van 1 Korinthe 7 vers 15

Hoewel kwaadwillige verlating als een bijbels aanvaardbare grond voor echtscheiding algemeen is aanvaard, blijft er onder gereformeerde theologen verschil van inzicht bestaan over de begrenzing van dit begrip. We zagen dat Voetius toch wat verder ging dan Beza bij de uitleg van 1 Korinthe 7 vers 15. *Joh. à Marck* daarentegen wees de benadering van Voetius en van Beza zonder meer af.

Het rapport van de Generale Synode van 1977 kiest duidelijk voor de hantering van het begrip kwaadwillige verlating *in de beperkte zin* van de letterlijke betekenis van de tekst. De verwijzing in dit rapport naar de Westminster Catechismus, ter ondersteuning van het ingeno-

men standpunt, is dan ook niet geheel terecht geschied. Het is ons immers reeds gebleken dat de belijdenis van Westminster ten aanzien van dit punt in feite overeenkomt met het standpunt dat Voetius verwoordde! Het rapport van de Synode van 1977 komt echter tot een standpuntbepaling die de gedachtegang van *Joh. á Marck* heel dicht nadert. Dit rapport sluit zich aan bij de reeds genoemde kanttekening van de Statenvertaling bij 1 Korinthe 7 vers 15, die spreekt over het breken van de band des huwelijks „uit haat alleen van het geloof”. In dat geval is de gelovige, aldus de kanttekening, niet verplicht van zijn of haar zijde de band van het huwelijk verder in stand te houden of ongetrouwd te blijven. Het zal in het licht van het bovenstaande duidelijk zijn, dat men in het rapport van de Generale Synode tevergeefs zal zoeken naar een antwoord op de vraag of 1 Korinthe 7 vers 15 ook iets zegt over kwaadwillige verlating om een andere reden dan haat tegen het geloof.

Andere gereformeerde kerkformaties, zoals de Christelijke Gereformeerde Kerken, verklaarden in het verleden dat de vraag of 1 Korinthe 7 vers 15 kwaadwillige verlating in de ruime zin van het woord toestaat, „niet met voldoende zekerheid uit de Schrift bevestigend kan worden beantwoord”¹² Daarom heeft men over het probleem of kwaadwillige verlating in ruime zin een voor God geldige reden tot echtscheiding is, *geen uitspraak* gedaan. Het werd raadzaam geacht bij de beoordeling en behandeling van dergelijke gevallen grote voorzichtigheid in acht te nemen. Men oordeelde dat een eventuele beslissing tot echtscheiding geheel aan de consciëntie van het betrokken gemeentelid moet worden overgelaten.

6.2. *Praktische richtlijn bij kwaadwillige verlating*

Het genoemde rapport uit 1977 beklemtoont dat in het geval van kwaadwillige verlating, zoals bedoeld in 1 Korinthe 7 vers 15, de man of vrouw die bij de kerk blijft of zich bij de kerk voegt, *zelf de echtscheiding niet mag aanvragen*.¹³ Het heilige huwelijk is onontbindbaar, tenzij... Nooit zal de kerk daarom in dergelijke gevallen echtscheiding mogen adviseren of daarop mogen aandringen. Als echter alles gedaan is om echtscheiding te voorkomen en de andere partij blijft ontbinding van het huwelijk eisen, dan mag het gemeentelid hierin berusten.

Het rapport van de Generale Synode van 1977 sprak eveneens uit, dat bij kwaadwillige verlating een vordering tot echtscheiding door de

verlatene *niet geoorloofd is, zolang de situatie van het verlaten zijn voortduurt.*¹⁴ Dit komt anders te liggen indien een kwaadwillige verlater in een aanwijsbare overspelige verhouding geraakt. Kennelijk gaat het synodale advies uit van de gedachte dat dit toch wel binnen korte of langere tijd het geval zal zijn. Dat is stellig juist gezien de praktijk van het leven van alle dag.

6.3. Een bijzonder geval

Deze laatste richtlijn uit het rapport betekent wel dat de Synode de vraag naar de absurde consequentie van de kwaadwillige verlatening, die Voetius opwerpt, niet in de overwegingen heeft betrokken. Toch wordt deze vraag ook onder ons wel eens gesteld. Het gaat dan om mannen of vrouwen die hun vrouw of man van de ene dag op de andere in de steek laten. Ze duiken onder in een grote plaats elders in het land. Een enkele keer komen ze terecht in het zwerverscircuit van een stad in binnen- of buitenland. Men laat vaak niets meer van zich horen.

Is het bijbels verantwoord van de verlatene te verlangen dat hij of zij zich een leven lang in deze situatie schikt en praktisch gezien als weduwnaar of weduwe voortleeft? Wij delen de onder ons bestaande beduchtheid om via een onverantwoorde uitleg van 1 Korinthe 7 vers 15 de deur te openen voor een veel ruimere echtscheidingspraktijk. Toch mag een kerkenraad in het genoemde geval de zaak niet laten lopen. Geen regels stellen is tegen de ambtsopdracht, die Christus heeft verleend. Beza heeft gelijk. Een dergelijke verlater handelt als een ongelovige. Hij zal niet alleen moeten weten wat de kerkelijke tucht is, maar de kerkenraad zal ook bij de beoordeling van een eventuele vraag naar echtscheiding, hem om redenen van billijkheid heel duidelijk een *termijn* moeten stellen.¹⁵ Dat heeft de kerk van de Reformatie in zulke gevallen gedaan en dat moeten wij ook doen.

Duidelijk moet worden uitgesproken hoe vaak en gedurende welke periode de kwaadwillige verlater of verlaatster moet worden opgeroepen om terug te keren en de huwelijksband te herstellen. Daarbij kan de kerkenraad zo nodig het advies vragen van een jurist uit de kring der gemeenten, om na te gaan op welke wijze de oproep aan betrokkene in ons land of daarbuiten het beste kan worden gerealiseerd. Na het verstrijken van deze termijn dient de breuk als definitief te worden beschouwd en is er voldoende grond om het huwelijk te ontbinden. Het is immers - om met de Westminster Confessie te spreken -

gebleken dat de kwaadwillige verlating op geen enkele wijze te genezen was.

6.4. *Scheiding van tafel en bed bij mishandeling*

Van veel belang is nog dat in het rapport van de Generale Synode een duidelijk advies wordt gegeven in de kwestie van de helaas veel voorkomende *mishandeling binnen het huwelijk*, waarbij geen sprake is van overspel. Het gaat dan om een situatie waarbij samenleving in huwelijksverband door schuld van één partij *onmogelijk* wordt, omdat er bijvoorbeeld sprake is van levensgevaar. Het is dan aanvaardbaar te achten, aldus het synodale advies, dat de betrokkenen tijdelijk uiteen gaan of dat de niet-schuldige partij een scheiding van tafel en bed vordert. Als er geen verzoening plaatsvindt, moet de scheiding van tafel en bed blijven gehandhaafd, tenzij de schuldige partij in overspel gaat leven. Wel is er bijzondere pastorale aandacht nodig, om te voorkomen dat deze scheiding van tafel en bed na drie jaar toch zou uitlopen, door een eenzijdig verzoek daartoe, op ontbinding van het huwelijk.¹⁶

De behandeling van dit punt is in het rapport van de Synode wat te beknopt. Met name het begrip mishandeling verdient een nadere uitleg, omdat men in het gangbare spraakgebruik alleen aan lichamelijke mishandeling denkt. Vanuit pastoraat en hulpverlening kunnen echter drie vormen van mishandeling worden onderscheiden, namelijk *lichamelijke mishandeling in algemene zin, ernstige seksuele mishandeling en ernstige psychische mishandeling*.

De ontwrichtende en verwoestende werking van de zonde in het huwelijksleven komt ook bij mishandeling op een wijze openbaar, die soms werkelijk alle verbeelding tart.¹⁷ De situaties waarin deze vormen van mishandeling voorkomen zijn even belastend voor de mishandelde als overspel, een affectieve relatie of kwaadwillige verlating, terwijl het persoonlijke risico vaak groter is.

Het probleem bij mishandeling binnen het huwelijk is, dat dit vrijwel altijd een *geheime zonde* is. Het is zaak als men als ambtsdrager signalen opvangt - ze worden vaak pas in uiterste nood gegeven - zich *zo open en acceptierend mogelijk* op te stellen en niet bij voorbaat de klachten af te doen met het in dit geval volstrekt loze argument dat er in elk huwelijk wel eens iets is. Als men de overtuiging heeft dat er sprake is van een vorm van mishandeling, dient men ernstig, liefdevol en strikt, volgens de regel van Mattheüs 18, met de ándere partij

te handelen. Hiervan kan onder Gods zegen een matigende en helende invloed uitgaan. Dikwijls echter zal de partij die zich aan de een of andere vorm van mishandeling schuldig maakt, alle schuld ontkennen. Als men daardoor komt tot de (herhaalde) vermaning onder zes paar ogen, verdient het aanbeveling om daarvoor een ambtsbroeder te kiezen. Omdat een ouderling ambtsgeheim heeft, kan men hem op een gegeven moment ook in contact brengen met de mishandelde partij. Er zijn dan in ieder geval twee personen binnen de kring van de kerkenraad, die kennis van de situatie hebben als de zaak uiteindelijk daar ter sprake moet komen.

Men wake bij het door de kerkenraad in te stellen onderzoek vooral voor *de valstrik*, die door de mishandelende partij vrijwel altijd bijzonder handig wordt uitgezet. De bedoeling van deze strik is, dat de kerkenraad de gerechtvaardigde klacht van de andere partij niet zal geloven en de zijde van de leugenaar zal kiezen. Er zijn gevallen bekend dat de strik zo geraffineerd werd gespannen, dat de onschuldige in aanraking kwam met de kerkelijke censuur.¹⁸

Voorzichtigheid, billijkheid en zorgvuldigheid zijn bij de behandeling op de kerkenraad altijd, maar in het bijzonder bij een vorm van echtscheiding in verband met mishandeling, van het grootste belang. Heeft de betrokkene een aanklacht ingediend tegen de andere partij in het huwelijk bij justitie, dan geldt de reeds eerder besproken regel dat de kerkenraad zich plaatst achter de uitspraak van de rechterlijke macht. Is dat niet het geval, dan dient de kerkenraad zelf voor een sluitende bewijsvoering zorg te dragen als grond voor een eventuele tuchtmaatregel. Het is vaak uiterst moeilijk om in deze gevallen te komen tot een duidelijke conclusie. Als 'ja' tegenover 'nee' blijft staan, geldt de oude kerkrechtelijke regel dat men zich bij twijfel dient te onthouden.¹⁹

En verder late de kerkenraad zich in zulke gevallen ook leiden door de wijze woorden van Rutgers, die eens stelde dat men als kerkenraad bepaald niet bij ieder geval van tijdelijk uiteengaan van man en vrouw een vorm van censuur moet toepassen. Het kan zijn dat het niet samenwonen van man en vrouw, al of niet gedragen door een officiële scheiding van tafel en bed, een goede zaak is voor beide betrokkenen en voor hun kinderen! Men late zich vooral niet opjagen door een der partijen of diens familieleden, die het zo noodzakelijk vinden dat er censuur wordt toegepast. Tegenover zulke mensen past uitsluitend de verzekering dat de zaak de aandacht van de kerkenraad

heeft. Voor het overige geldt het ambtelijk zwijgen. De kerkenraad zelf moet in alle rust beoordelen of „deze personen, indien zij gescheiden blijven leven, hierdoor geacht worden buiten Gods koninkrijk te staan en dus door de kerk zijn te excommuniceren”.²⁰

Het blijft een opvallende zaak dat de reformatoren en onze gereformeerde vaders in overgrote meerderheid bij ruwe behandeling en andere vormen van mishandeling uiteindelijk ruimte lieten voor de algehele verbreking van de huwelijksband. Daarbij liet men de beslissing daartoe geheel over aan de consciëntie van de betrokken persoon. Dit gegeven komt uiteraard in de literatuur over ons onderwerp telkens naar voren.²¹ Het is daarom goed om duidelijk vast te stellen, dat de boven bedoelde ruimte naar mijn inzicht in het rapport van de synodale adviescommissie niet aan de kerkenraden wordt gegeven. Scheiding van tafel en bed is bij vormen van mishandeling werkelijk de uiterste grens. De Synode van 1977 aanvaardde immers met algemene stemmen ook dit advies volledig en besloot de richtlijnen, die in het reeds herhaaldelijk genoemde rapport zijn vastgelegd „als leidraad voor de gemeenten aan te bevelen”.²²

7. De toepassing van de kerkelijke tucht

Het door de kerkenraad ingestelde onderzoek leidt tot een oordeel over de vraag of er sprake is van een ongeoorloofde echtscheiding, die niet op Gods Woord is gegrond. Lang niet elke door de rechter uitgesproken echtscheiding zal immers door de kerk toelaatbaar worden geacht. Wie de burgerlijke wetgeving gebruikt om een ongeoorloofde scheiding aan te gaan, blijft naar goddelijk recht wel terdege schuldig staan aan echtbreuk. In dat geval geldt voor Gods kerk dat de kerkenraad de ambtelijke roeping heeft betrokkene van deze zonde te overtuigen, opdat men de schuld zal gevoelen en belijden. Elk belijdend lid heeft plechtig beloofd voor Gods aangezicht om zich aan de kerkelijke tucht te onderwerpen en mag daarop worden aangesproken.

7.1. Schuld én gezindheid als criteria

Anderzijds dient een kerkenraad zich met behulp van een zorgvuldige procedure er ten eerste van te vergewissen dat men niet ten onrechte een tuchtmaatregel neemt. Beslissend in bijbels licht is de werkelijke

echtscheidingsgrond, die door de kerkenraad wordt vastgesteld na zorgvuldig onderzoek én de gezindheid van de betrokkenen. In het geval van overspel of een aanverwante zonde tegen het zevende gebod (er is, hoe dan ook, een derde in het spel), is de te volgen lijn duidelijk.

Wanneer er sprake is van kwaadwillige verlating in de ruime zin van het woord moet niet alleen worden nagegaan wie de huwelijksmoeilijkheden veroorzaakt heeft, maar dient ook het aspect van de vergevingsgezindheid en de bereidheid tot verzoening zeer nadrukkelijk in de overwegingen te worden betrokken. De partij die niet vergevingsgezind is en daarom geen verzoening wil, is niet alleen vermanenswaardig, maar ook tuchtwaardig. Ontbreekt deze gezindheid bij man en vrouw beiden, dan komen beiden in aanraking met de christelijke censuur.

7.2. De 'conclusie van antwoord'

In dit verband is het van groot belang dat de partij die niet scheiden wil, er zorg voor draagt dat de advocaat die de zaak behartigt in zijn 'conclusie van antwoord' heel duidelijk de principiële opvatting ten aanzien van de echtscheiding, zoals die in de kring der gemeenten op grond van de Schrift wordt beleden, verwoordt. Tevens moet door deze jurist worden uitgesproken, dat de betrokkene niets liever zou zien dan dat de samenleving in het huwelijk zou worden voortgezet. Hierbij denken we uiteraard aan het gemeentelid dat dit oprecht kan zeggen vanuit het gereformeerd belijden en vanuit de eigen gevoelsbeleving, ook al is het dat een zekere psychische beschadiging bijna altijd optreedt bij een vordering tot echtscheiding door de andere partij in het huwelijk. Het zien echter op de heiligheid van Gods inzetting en het vertrouwen op de Heere, Die de ander tot inkeer kan brengen, leidt hier tot het „niets liever”.

Hoewel het juist is dat de rechtbank zich niet zal laten leiden door de levensovertuiging van de betrokkene maar door het geldend recht dat spreekt over 'duurzame ontwrichting', dient de raadsman in naam van zijn cliënt(e) te onderstrepen dat de verantwoordelijkheid voor de ontbinding van het huwelijk geheel bij de andere partij ligt, die de echtscheiding heeft gevorderd. Een dergelijke 'conclusie van antwoord' houdt ook een duidelijke aanwijzing in voor een kerkenraad bij de beantwoording van de vraag of het betrokken gemeentelid al of niet censurabel moet worden geacht.

7.3. *Geen straf, maar medicijn*

Ziet de kerkenraad zich echter genoodzaakt na een ingesteld onderzoek om op goede gronden een tuchtmaatregel te nemen, dan moet daarbij altijd voor ogen staan dat kerkelijke tucht *medisch moet zijn en blijven*. Het gaat niet om het uitdelen van straf bij wijze van vergelding. Wie met die bedoeling zich naar het huis van een echtbreker of echtbreekster begeeft, verkeert in een ongeestelijke gestalte. Hoe nodig is en blijft ons de zelfkennis, die de Heilige Geest werkt. Die kennis verootmoedigt. Dan spreken en handelen we niet uit de hoogte. Dan kunnen we naast iedere zondaar of zondares gaan zitten. Dan hebben we ook een scherp zicht op het medische karakter van de christelijke tucht. Het doel daarvan is het onder beding van Gods zegen wekken van oprecht berouw, waar schuldgevoel en een boetvaardige terugkeer tot de Heere en Zijn inzettingen. Deze nieuwe gezindheid zal dan ook blijken in het afleggen van een openbare schuldbelijdenis.

7.4. *De stille censuur wordt altijd eerst toegepast*

Het is van bijzonder belang erop te letten dat de Dordtse Kerkorde in artikel 76 uitspreekt, dat de tuchtoefening bij een openbare of grove zonde *altijd moet beginnen* met de toepassing van *de kerkelijke vermaning of de stille censuur*. Er heerst een hardnekkig misverstand bij sommige kerkenraden ten aanzien van deze fase van de tuchtoefening. Men denkt dat stille censuur alleen moet worden toegepast bij de zonden van minder gewicht. Dan moet ze ook worden gehanteerd, maar ze dient evenzeer toegepast te worden bij openbare zonden. Het is betreurenswaardig dat kerkenraden dit nog zo vaak uit het oog verliezen. Het komt nog te veel voor dat een kerkenraad van een vacante gemeente zonder de consulent te raadplegen iemand direct onder de eerste trap van de censuur plaatst. Een grove zonde zou meebrengen dat een kerkenraad zo zou moeten handelen. Maar zo moet het in geen geval.

Artikel 76 van de Dordtse Kerkorde is glashelder. De kerkelijke tucht kent twee fasen. De *eerste fase* wordt gevormd door de genoemde kerkelijke vermaning of stille censuur. Wie deze eerste fase overslaat en direct de eerste trap van de censuur hanteert, handelt én pastoraal én kerkrechtelijke onjuist. Artikel 76 beoogt immers dat door de kerkelijke vermaningen iemand reeds terstond gebracht wordt tot het

breken met de zonde en het doen van schuldbelijdenis. Dan kan de toepassing van de drie trappen van censuur als *tweede fase* van de tuchttoefening geheel achterwege blijven.

Als een kerkenraad direct grijpt naar het middel van de eerste trap van de censuur, wekt hij op zijn minst de indruk dat men gelet op de érnst van de zonde een zwaárdere straf wil opleggen. De stille censuur acht men te licht. Maar dan is men niet meer medisch bezig, maar vergeldend! Ds. De Gier zegt in zijn uitvoerige verklaring van de Dordtse Kerkorde een en andermaal zeer terecht: „De stille censuur of de kerkelijk vermaning komt altijd eerst. Deze eerste fase van de tuchttoefening moet gepaard gaan met het geven van hartelijke vermaningen om te komen tot het doen van schuldbelijdenis. Bij geheime zonden geschiedt dit alleen voor de kerkenraad, zonder nadere bekendmaking, en bij openbare zonden in het openbaar in het midden der gemeente”.²³

7.5. Schuldbelijdenis van buitenkerkelijke personen

In het rapport van de Generale Synode van 1977 wordt ook nog een passage gewijd aan buitenkerkelijke personen, die voor het eerst toegang vragen tot de gemeenschap der kerk en schuldbelijdenis doen voor de kerkenraad.²⁴ Deze passage munt niet uit door duidelijkheid. Gedoeld wordt kennelijk op mensen die in het verleden om een niet bijbels verantwoorde reden zijn gescheiden. Als deze zonde in de gemeente niet bekend is, mag hij ook niet bekend gemaakt worden. In dat geval draagt de zonde een geheim karakter en kan met de schuldbelijdenis voor de kerkenraad worden volstaan.

7.6. Tuchttoefening bij hoger beroep

Tenslotte wil ik nog met een enkel woord ingaan op de moeilijke situatie die een enkele keer kan ontstaan bij veroordeling van een gemeentelid, bijvoorbeeld wegens incest of pedofilie. De rechtbank heeft na grondig onderzoek uitgesproken dat het gemeentelid schuldig is, maar de betrokkene blijft zijn schuld ontkennen en tekent hoger beroep aan. Moet in zo'n geval nu wel of niet een vorm van christelijke tucht worden toegepast?

Wij hebben ons hierbij eerst af te vragen hoe de Heere in Zijn Woord over de aardse rechter spreekt. De rechter behoort tot de door God verordeneerde *overheid*. Daarvan zegt Spreuken 8 vers 16: „Door Mij

heersen de heersers, en de prinsen, al de rechters der aarde". Dit is dan ook de reden dat de kerk zich plaatst achter de uitspraak van de burgerlijke rechter. De Generale Synode van 1956 heeft nog een keer heel duidelijk de algemene regel uitgesproken, dat de kerk „geen onderzoek behoort te doen naar rechterlijke uitspraken van de overheid". Toegelicht wordt, dat de vaderen der Reformatie zich onverwijd neerlegden bij vonnissen van de rechterlijke macht.²⁵

Op deze regel geldt sinds een aantal jaren een uitzondering, die reeds uitvoerig ter sprake kwam, namelijk de uitspraak van de rechter in echtscheidingszaken. Omdat de Nederlandse wetgever ten aanzien van de onontbindbaarheid van het huwelijk de grondslag van het Woord van God heeft verlaten, wordt een kerkenraad in gevallen van echtscheiding geroepen tot het instellen van een zelfstandig onderzoek.

In alle andere gevallen blijft de oude kerkrechtelijke regel gelden, dat de kerk het oordeel van de rechtbank volgt. In het licht van de Schriftgegevens, de ernst van de zonde waarvoor men werd veroordeeld en de in de gemeente des Heeren gegeven ergernis, dient een kerkenraad de betrokkene dan ook zo spoedig mogelijk te plaatsen onder de kerkelijke vermaning of de stille censuur (art. 77 D.K.O.). Het door het veroordeelde gemeentelid ingestelde hoger beroep bij de wereldlijke rechter kan niet inhouden dat de kerkenraad geheel aan de uitspraak van deze vertegenwoordiger van de overheid, Gods dienaar, zou kunnen voorbijgaan. Het uitgesproken vonnis berust immers op een naar het oordeel van de bevoegde, onafhankelijke rechter wettig en overtuigend bewijs. Wel dient de kerkenraad bij de schriftelijke mededeling van de plaatsing onder de kerkelijke vermaning of stille censuur aan te tekenen, dat deze tuchtmaatregel bij vrijpraak in hoger beroep onmiddellijk zal vervallen.

In de periode die aan de uitspraak in hoger beroep voorafgaat wordt het betreffende gemeentelid een en andermaal ernstig vermaand om met het reeds uitgesproken vonnis tot zichzelf in te keren, zijn geweten als voor Gods aangezicht te onderzoeken en zijn eventuele schuld te erkennen. Hoewel de kerk aan het gemeentelid het recht van hoger beroep niet kan en mag ontzeggen, is de eerste uitspraak van de rechter reeds van zodanige ernst, dat er alle reden is tot dit vermaan. Het zal duidelijk zijn, dat in dit bijzondere geval de plaatsing onder de eerste trap van censuur moet wachten totdat de betrokkene in hoger beroep opnieuw is veroordeeld en in zijn onboetvaardigheid blijft

volharden.

De veroordeelde kan dan nog opnieuw in hoger beroep gaan. We leven immers in een vrij land met gewaarborgde rechten voor iedere burger. De kerk zal ook dát recht van beroep erkennen en niet verder gaan dan de stille censuur. Uiteindelijk zal de kerk zich moeten stellen achter het door de rechtbank bij het laatste hoger beroep uitgesproken vonnis.

8. Slotopmerkingen

8.1. Schriftgetrouw, liefdevol en zorgvuldig

Samenvattend kan gezegd worden dat ambtsdragers van Godswege geroepen worden tot handelend optreden ten aanzien van echtscheidingsituaties. Handelend optreden betekent: Schriftgetrouw, liefdevol en zorgvuldig optreden. Ook voor deze zaken geldt 1 Korinthe 14 vers 40: „Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden”. Totius vertaalt het woord 'eerlijk' in de Zuid-Afrikaanse Bijbel heel treffend met welvoeglijk. Laat alle dingen op een welvoeglijke of passende wijze geschieden. Dat heeft ook te maken met de uiterlijk vorm. Slordigheid, onzorgvuldigheid en het wekken van schijn van partijdigheid zijn vlekken op ons kerkelijk handelen.

8.2. Het hooghouden van het ambtsgeheim

Daarnaast kan niet genoeg beklemtoond worden dat ambtsdragers krachtens het ambtsgeheim verplicht zijn een volstrekt stilzwijgen over tuchtzaken tegenover derden te bewaren. Loslippigheid schaadt niet alleen het aanzien van de ambtsdrager persoonlijk, maar belemmert ook zijn goede ingang in de gemeente. Deze ambtelijke zonde laat bij mensen die bij een echtscheiding betrokken zijn diepe wonden achter, die soms jaren nodig hebben om te helen. Wat wordt om een dergelijk ernstig falen van een ambtsdrager niet gemakkelijk de Naam des Heeren gelastend. Laten wij het ambtsgeheim toch voortdurend handhaven en hoog houden.

8.3. Wie is bekwaam?

We behoren steeds een open oog te hebben voor de bovengenoemde vlekken in de ambtelijke bediening. Elke ambtsdrager wordt geroe-

pen te waken voor ambtelijke zonden en gebreken in de weg van biddend, voorzichtig en getrouw overwegen van hetgeen de Heere van hem eist.

Wat voor de prediking geldt, geldt ook voor de christelijke tuchttoefening. „Wie is tot deze dingen bekwaam?” (2 Kor. 2:16). Als het recht ligt in ons leven, moeten we ons ambtelijk onvermogen daartoe één en andermaal inleven. Hoe nodig is het ook om ons voor elk ambtelijk vermaan voor God te verootmoedigen vanwege eigen innerlijk verderf en onze eigen onwaardigheid voor God. We zullen dan in het ambtelijk gesprek geen hoge toon aanslaan, maar in ootmoed, liefde en beslistheid mogen wijzen op de heilige eis van de Koning der kerk en op Zijn grondeloze barmhartigheid. Dan strekt het tot verwondering als de Heere door Zijn goedheid en genade Zijn Woord wil vervullen: „Onze bekwaamheid is uit God” (2 Kor. 3:5).

Geraadpleegde literatuur

J. van Bruggen, Het huwelijk gewogen. 1 Corinthhe 7, Amsterdam, 1979, vierde druk.

H. Bouwman, Gereformeerd Kerkrecht. Het recht der kerken in de praktijk, twee delen, Kampen, 1928/1934. Ongewijzigde derde druk, Kampen, 1985.

J. Douma, Echtscheiding, Amsterdam, 1982, tweede druk. (Deze tweede druk blijft van belang, omdat het historisch gedeelte aanzienlijk omvangrijker is dan in de derde druk). Alle verwijzingen in de Aantekeningen bij deze bijdrage betreffen de tweede druk.

J. Douma, Echtscheiding, Kampen, 1988, derde geheel herziene druk.

K. de Gier, Toelichting op de Dordtse Kerkorde. In vraag en antwoord. Houten / Utrecht, 1994, vijfde herziene druk. (Artikel 70-76).

K. de Gier, De Dordtse kerkorde. Een praktische verklaring. Houten, 1995, tweede druk (artikel 70-76)

J. Kamphuis, Om de heiligheid van de gemeente. De kerkelijke tucht, Kampen, 1986, derde druk.

J. à Marck, Het merch der christene Got-geleertheit, behelsende te gelyk eene korte leeringe der waarheeden en wederlegginge der dwaalingen, Rotterdam, 1741, vierde druk. (XXXIII. Hooft-deel, Van het kerk-Bestuur, par. XXXIX-XLII, blz. 956-963.

Ph. Melanchton, Loci Communes of De voornaamste theologische bewijsgronden, Goudriaan, 1970. Vertaling van de Franse editie van 1551; men zie met name Aanhangsel I, Over het huwelijk, blz. 486-517.

„Rapport adviescommissie echtscheiding”. In: Akta van de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, 1977, blz. 37, 38 en 243-252.

„Rapport commissie beëindiging van het huwelijk en de daaruit voortvloeiende consequenties voor de doopleden” In: Akta van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland 1986, blz. 93,94 en blz. 494-497.

F. L. Rutgers, Kerkelijke adviezen, Kampen, 1922, deel II. (Artikel 70-76).

H. J. Selderhuis, Huwelijk en echtscheiding bij Martin Bucer, Leiden, 1994.

De Westminster Confessie met de Grote en de Kleine Catechismus, vertaald en ingeleid door G. van Rongen, Barneveld, 1986.

1. Na de conferentie van 1989 werd de uitgewerkte tekst van de lezing begin 1990 in *De Saambinder* gepubliceerd (68e jrg. nr. 18-23). Voor de publicatie in brochurevorm door A.D.Z. werd een nadere uitwerking van met name het gedeelte over mishandeling en echtscheiding toegevoegd. Bij deze herdruk zijn slechts kleine aanvullingen en correcties aangebracht.
2. J. à Marck, *Het merch der christene Got-geleertheit*, blz. 961.
3. Mr. W. N. L. Donker te Bodegraven was zo vriendelijk om op mijn verzoek de voorlopige tekst van deze bijdrage door te lezen vanuit een juridische gezichtshoek. Van zijn opmerkingen heb ik bij het schrijven van de definitieve tekst een gewaardeerd gebruik gemaakt.
4. *Rapport adviescommissie echtscheiding*, blz. 247.
5. Aangehaald werk (a.w.), blz. 248.
6. J. Douma, Amsterdam, 1982, blz. 119.
7. J. van Bruggen, blz. 70 en 71.
8. A.w., blz. 102.
9. *De Westminster Confessie*, blz. 68, 69.
10. A.w., blz. 76. Vergelijk voor Beza en Voetius ook F. L. Rutgers, *Kerkelijke Adviezen II*, blz. 233 e.v. Rutgers behandelt de vraag: Is echtscheiding wegens „kwaadwillige verlating” of wegens mishandeling geoorloofd? Men zie ook Melanchton, die in zijn *Loci Communes* schrijft: „Maar ofschoon sommigen dit gezegde (d.w.z. 1 Kor 7:15) beperken tot het geval van de godsdienst, wordt het toch inderdaad in het algemeen toegepast op iedere onrechtvaardige verlating, daar er geen reden van ongelijkheid is. En het ligt voor de hand dat verlaters die de teugel van het huwelijk hier niet verdragen zich vervolgens niet onthouden van andere vrouwen” (blz. 605,606).
11. J. à Marck, *Het merch der christene Got-geleertheit*, blz. 962.
12. Geciteerd bij J. Douma, a.w., blz. 80.
13. A.w., blz. 248.
14. A.w., blz. 249.
15. Het stellen van een dergelijke termijn komt reeds voor in de eerste gereformeerde ethiek van L. Danaeus, *Ethices christianae*, die in 1577 in Genève verscheen. Zie J. Douma, *Echtscheiding*, blz. 105, noot 18. De termijnen verschilden nogal per plaats en gebied. H. J. Selderhuis, *Huwelijk en echtscheiding bij Martin Bucer*, blz. 328, vermeldt dat Bucer koos voor een termijn van een jaar en Johannes Brenz, de reformator van Halle, voor een periode van drie jaar. Melanchton, *Loci Communes*, blz. 607-608, wees op de bepaling van de Romeinse keizer Justinianus, die aan een verlaten persoon een huwelijk toestond na tien jaar, en op keizer Constantijn, die de termijn op vier jaar stelde. De reformatoren gaven aanwijzingen. Men vroeg de plaatselijke overheid (huwelijksgerecht) om de termijn te bepalen. Een wijze rechter, aldus Melanchton, kon rekening houden met de specifieke omstandigheden van elk geval.
16. J. Douma, blz. 249.
17. Van een professionele hulpverlener, behorend tot de Gereformeerde Gemeenten, ontving ik een aantal casussen, die zodanig zijn bewerkt, dat herkenning uitgesloten is. De beschrijvingen waren zo schrijnend, dat ik ze voor deze publicatie nog wat verkort en verzacht weer-geef.
 1. Lichamelijke mishandeling. Een fors gebouwde dame (50 jaar) behandelt haar kleine, schuchtere man (48 jaar) als volgt. Mevrouw tiranniseert hem thuis en mishandelt hem lichamelijk. Zo heeft zij hem herhaaldelijk van de trap geschopt en hem ook op andere manieren bedreigd. Een voorbeeld: bij de regelmatig terugkerende woedeuitbarstingen van mevrouw heeft zij de gewoonte ontwikkeld hem op de grond te werken en boven op hem te gaan zitten. Enkele malen is zij zo lang blijven zitten totdat meneer niet meer bewoog. (Was bewusteloos).
 2. Psychische mishandeling. Lenie (33 jaar), moeder van vier kinderen, wordt door haar man Kees (36 jaar) voortdurend in allerlei situaties vernederd. „Kees is iemand die altijd kritiek

heeft. Waarom ik met hem getrouwd ben, snap ik eigenlijk nog niet. Altijd doe ik het fout. Nooit is hij tevreden. Als ik kook is het eten te koud, te warm, te zout, te zoet, te sterk of te smakeloos. Mijn huishouden doe ik niet efficiënt genoeg, de kinderen pak ik niet goed aan. Vakanties zijn van te voren al bedorven omdat ik te veel of te weinig meegenomen heb. Voor ons trouwen luisterde hij nog wel eens naar goede raad, maar in ons huwelijk levert hij alleen kritiek. Het wordt steeds erger en gaat ook over mijn lichaam. Mijn voorhoofd is te breed, mijn heupen zijn te smal, ik had veel beter bruine ogen kunnen hebben, mijn ogen zijn te klein, mijn mond is te groot.... Ik word er radeloos van en begin me steeds onzekerder te voelen. Op straat denk ik dat alle mensen mijn tekortkomingen zien... Hij gooit me telkens weer te grabbel door tegenover kennissen allerlei opmerkingen over me te maken en levert zelfs kritiek over m'n seksuele functioneren tegenover hem. Ik schaam me weg....

3. Seksuele mishandeling. Christine is op dertigjarige leeftijd gehuwd met Rob (33 jaar). De bruiloft leek een sprookje, tot het moment dat iedereen vertrokken was. Er leek zich een totale verandering te voltrekken. Het eerste wat Rob zei was: „Zo, en nu ben je van mij en denk maar niet dat je nog wat te zeggen hebt. Hij sleepte me naar boven, rukte de kleding van mijn lijf en verkrachtte me urenlang. Elke avond kwam dit terug. Hij dwong me met geweld tot allerlei perversiteiten (...) Dat gebeurde soms midden op de dag als ik stond te koken (...)

Een jaar geleden is Christine bevallen van een dochter. Een week na de bevalling (!) begonnen de seksuele activiteiten opnieuw. Christine begon hem te wantrouwen, toen hij vaak 's avonds wegging... Waren er andere vrouwen in het spel? Op een gegeven moment zinspeelde hij zelfs op een incestueus gebruik van het dochtertje als het wat groter zou zijn. Dit deed voor Christine de deur dicht. Zij pakte haar spullen, vertrok en vroeg een scheiding aan.

De predikant van de plaatselijke gemeente heeft in dit geval Christine geprobeerd ervan te overtuigen, dat zij terug moest naar haar wettige man. Het verhaal dat ik gehoord heb, kent hij niet, maar de dominee heeft niet geluisterd. De signalen, die Christine in het gesprek zo duidelijk mogelijk gaf, heeft hij niet willen zien. Zij werd door de kerkenraad onder censuur geplaatst, omdat Rob te kennen gaf dat hij zo graag wilde dat zij terugkwam! Toen heeft zij haar kerkelijke papieren opgevraagd.... Inmiddels is gebleken dat zij een chronische geslachtsziekte heeft. Haar vermoeden dat Rob er andere vrouwen op na houdt, is bevestigd. En in haar oude kerkelijke gemeente zegt Rob, dat hij schuldloos is gescheiden...”

18. Zie het historische geval van Christine, dat in de vorige noot werd beschreven.
19. H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht*, deel II, blz. 623. Men leze vooral Bouwman zelf.
20. F.L. Rutgers, *Kerkelijke Adviezen*, deel II, blz. 297. Rutgers behandelt de vraag: Hoever moet de censuur gaan tegenover gehuwden die weigeren samen te wonen?
21. K. de Gier, *Toelichting op de Dordtse Kerkorde*, blz. 141. Men vergelijkte b.v. de motivering van Melancthon: „Over echtscheidingen, toverijen en aanslagen op het leven gepleegd”, *Loci Communes*, blz. 609-610.
22. A.w., blz. 38.
23. K. de Gier, *De Dordtse Kerkorde*, blz. 385. Vergelijk blz. 383-384.
24. A.w., blz. 250.
25. Acta van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten, Utrecht, 1956, blz. 16.